

Activități mass-media ale Mișcării Tinerilor Germani în Banovina Dunării (Voivodina) între cele Două Războaie Mondiale¹

Vladimir BAROVIĆ,
Facultatea de Filozofie,
Universitatea din Novi Sad

Ferenc NEMET
Universitatea din Novi Sad, Facultatea
de Învățători în Limba Maghiară, Subotica

Virginia POPOVIĆ
Facultatea de Filozofie,
Universitatea din Novi Sad

Summary: *This paper looks at the number and percentage representation of the German minority in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, in Danube banovina (Vojvodina) after reunification. In particular, the analysis of some German media, as well as the economic activity and posed the country of the Germans in the interwar period. The author investigates Young-Germans movement that operates under the leadership of Nikolaus Haslinger, who performs with the Yugoslav position advocates the cooperation of the majority of the nation and the Germans and oppose Nazism. The reporting of the media Young-Germans movement, or Kulturbund media and newspapers in the Serbian language that supported Young-Germans movement. Despite the failure to win over the growing number of supporters, Young-Germans movement represents a significant not only politically but also media element nazification Kulturbund opposition and its putting into operation the open policy of the Third Reich.*

Keywords: *media, Young-Germans movement, journalists, Nazism, propaganda, the Germans*

¹ Lucrarea este realizată în cadrul proiectului "Manjinski jezici i književnosti u AP Vojvodini – semiotički i kulturni resursi u izgradnji etničkog identiteta"/ „Limbile și literaturile minorităților din P.A. Voivodina - resurse culturale și semiotice în construirea identității etnice", nr. proiect 142-451-2587/2021-01/2, finanțat de Secretariatul Provincial pentru Învățământul superior și Cercetare Științifică din Voivodina, Serbia.

Introducere

Conform recensământului din 31 ianuarie 1921, în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor erau 12.017.313 de locuitori, iar conform datelor lui D. Biber, un număr de 513472 sau 4,21% vorbeau limba germană ca limbă maternă (Biber 1966: 12). Un alt autor, J. Mirnić, amintește pentru același recensământ numărul de 505.710 de cetățeni care s-au declarat nemți (Mirnić 1974: 25). Înainte și mai ales după venirea naziștilor la putere, istoriografia germană din acea vreme afirmă că în Iugoslavia locuiau între 600.000 și 700.000 de nemți, ceea ce este cu siguranță exagerat, și ar trebui subliniat că primul recensământ realizat în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a luat în considerare limba maternă în baza căreia a fost înscrisă și naționalitatea cetățenilor. Cel mai mare număr de nemți iugoslavi locuiau pe teritoriul Banovinei Dunărene, adică pe teritoriul Provinciei Autonome Voivodina de astăzi (care este împărțită în trei regiuni, Banat, Bačka și Srem). În Bačka erau 22% germani (173.058) și în cea mai mare parte erau concentrați în zonele de sud și sud-vest ale acestei regiuni. Din cele 11 districte care există în Bačka, populația etnică germană a fost repartizată în localitățile Odžaci (54%), Bačka Palanka (54%) și Kula (51%). Cel mai mare număr de germani locuiau în zonele rurale (84%), dar un număr de locuitori ai respectivei minorități locuiau și în orașele din Bačka: Novi Sad (6.486), Sombor (2.996) și Subotica (2.475).

În partea iugoslavă (astăzi sârbă) a Banatului, nemții locuiau în așezări care se găsesc în partea de sud-est a regiunii, în jurul orașelor Pančevo, Bela Crkva, Vârșeț, apoi în partea centrală a Banatului sârbesc, în jurul orașelor Zrenjanin (Veliki Beckerek) și în partea de nord a districtului Kikinda. În regiunea Sremului, populația germană s-a stabilit în zona Zemun, Nova Pazova, Indija, Ruma și Sremska Mitrovica. Conform rezultatelor recensământului din 1921, existau 316 579 de nemți pe teritoriul Banatului, Bačka și Baranja, ceea ce înseamnă că în total 49 345 de nemți (sau 14% din populație) au locuit pe teritoriul Sremului. La unii autori aceste date diferă, iar guvernul noului Regat al SCS (ulterior Iugoslavia) nu a avut o imagine reală statistică a locuitorilor din cauza situației grele de comunicare în perioada postbelică, a problemelor de trafic și din cauza multor probleme cu care s-a confruntat în această perioadă (Biber 1966: 17). Ziarele cotidiene dintre cele două Războaie Mondiale au scris în mai multe rânduri despre problemele în luarea în evidență a locuitorilor, iar unii experți s-au plâns de deficiențele statistice în legătură cu problemele naționale: „Acest lucru este valabil în special pentru partea de nord a Banovinei Dunărene, nu numai datorită structurii ei economice și educaționale specifice, ci și datorită mării diversități a populației de aici, atât religioase, cât și etnice, unde datele demografice au o importanță mult mai mare decât în altă parte a țării noastre și unde, tocmai din cauza acestei diversități a populației aici există probleme mai mari decât în alte părți ale zone noastre, având în alte

părți a țării o semnificație complet diferită decât la noi” (Dan 05.05.1938, în articolul „O mare nevoie național-economică a Voivodinei: înființarea Institutului de statistică”).

Atunci când vorbim despre statistici trebuie, de asemenea, luate în considerare consecințele migrației, deplasărilor și colonizării începând cu anul 1919. Nemții din Voivodina erau în mare parte catolici, dar a existat și o puternică comunitate religioasă protestantă, în timp ce Biserica Evanghelică a fost recunoscută oficial de stat abia din 17 aprilie 1930, numele complet al acelei instituții religioase fiind „Deutsche Evangelische kirche Augsburgischen Bekenntnisses in Konigreiche Jugoslawien“ (Biserica Evanghelică Germană de Confesiune Augsburg). Conform datelor din 1931, această biserică protestantă condusă de episcopul Dr. Philipp Popp avea 85.369 de credincioși de naționalitate germană, în timp ce Biserica Reformată Evanghelică avea 15.437 de credincioși (Bieber 1966: 40). Sediul episcopului protestant-evanghelic, senioratul, a fost fondat în localitatea Novi Vrbas în anul 1930 și, în afară de numărul menționat, aproape toți ceilalți nemți erau de religie catolică, în timp ce un număr mic de tot s-au declarat diferit: 3220 ortodocși, 115 greco-catolici, 1892 membri ai mai multor comunități creștine mici, 10.026 membri ai religiei evreiești, 36 de musulmani și 200 de nemți de alte credințe (Dokumentation der Vertreibung der deutsches aus Ost-Mitteleropa, Bd.V, Bonn, 1961,19E-21E).

Foarte interesantă pentru studiul relațiilor în interiorul minorității germane din Iugoslavia a fost, de asemenea, și atitudinea comunităților religioase cărora le-au aparținut nemții, față de viitorul val al nazismului. Pe lângă faptul că au sprijinit pe național-socialiști, unele cercuri din cadrul comunităților religioase protestante au participat la recrutare pentru formațiunile militare naziste, în timp ce alte cercuri catolice au protestat (prin intermediul presei) împotriva acțiunilor regimului național-socialist din al Treilea Reich, dar și a exponenților săi din Kulturbundul iugoslav. În 1924, nemții iugoslavi au avut 134 de biserici catolice și 36 de lăcașuri de cult mixte maghiaro-germane, în timp ce Biserica Evanghelică în anul 1936 avea 8 seniorate și 136 de județe, adică celule religioase de bază - comunități (parohii - Biserica Ortodoxă). Autoritățile statului au ajutat financiar Biserica evanghelică, astfel că ea a primit anual donații în valoare de 657.160 de dinari, iar pe lângă acest ajutor, evangheliștii au avut relații foarte bune cu casa regală Karađorđević datorită episcopului lor, Popp (*La Yougoslavie d'aujourd'hui*, Belgrad, 1935, 81-82).

Majoritatea populației germane din Iugoslavia, între cele două războaie s-a ocupat cu agricultura și meșteșugăritul, iar nemții care locuiau în Banovina Drava (Slovenia) s-au ocupat cu industria, comerțul și cu alte profesii libere (avocați, funcționari privați, medici etc.). În Banovina Dunăreană, adică în zona Provinciei Autonome Voivodina de astăzi, 84% din populația germană trăia și lucra în mediul rural și erau cunoscuți ca o populație muncitoare, care aplica măsuri agrotehnice moderne și folosea soiuri avansate de semințe. În scopul

asistenței reciproce și al progresului economic, pe 1 octombrie 1922 a fost fondată Cooperativa Agricolă Centrală „Agraria” (Landwirtschaftliche Zentral Genossenschaft), care a fost una dintre cele mai avansate cooperative din Regat. Un număr mare de țărani germani s-au alăturat cooperativei „Agraria”, iar în fruntea ei a fost pusă figura celebră a comunității germane, politician de asemenea, dr. Stephan Kraft. „Agraria” a avut un capital de 17 milioane de dinari în 1927, care în timp de zece ani s-a mărit la 106 de milioane de dinari (*La Yougoslavie d'aujourd'hui*, Belgrad, 1935, 82).

Ziarele germane de agricultură și specialitate în perioada interbelică

Pe lângă „Agraria”, în 1930 a fost înființată Cooperativa Centrală pentru Creșterea și gestionarea Comerțului cu Porcii (Die Zentralgenossenschaft fur Schweinzucht und Schweinvertung), în timp ce în anul următor a fost înființată Asociația Germană a Crescătorilor de animale „Selektor” (Verband deutscher Tierzuchtgenossenschaft) (Mirnić, 1974). Nemții din Voivodina au acordat o mare atenție cultivării speciilor avansate de animale (creșterea porcilor a fost la un nivel de invidiat), iar importanța acordată agriculturii este menționată și în ziarul „Deutsche Bauern stimme” („Vocea Țăranului German”) Ziarul a apărut săptămânal timp de un an în localitatea Prigrevica (aproape de orașul Apatin), având un tiraj de 1000 de exemplare, redactorul-șef era Leopold Rohrbacher, pe când colaboratorii de specialitate erau Martin Koenig pentru pomicultură și horticultură și Adalbert Scheffers, agronom cu licență pentru agricultură (Beșlin 2011: 206-207). Deosebit de cunoscută era industria de prelucrare a cânepei, fiind denumită și o „afacere germană”, deoarece cunoscutul industriaș Johan Ertl a ținut o fabrică de cânepă la Odzaci, iar aici a apărut și ziarul de specialitate „Die Woche, Zeitschrift fur das deutsche Landvolk” („Săptămâna”, revistă pentru populația rurală germană). În ziarul „Die Woche” au apărut articole despre prețurile cânepei și despre mișcările pe piețele bursiere, pe când despre situația politică s-a scris destul de rar. Acest ziar a apărut duminică înainte de masă, avea 4 pagini format ziar și era tipărit de tipografia „Pfister și fiul” în 600-800 de exemplare. A fost un ziar local cu un aspect și conținut modest (Beslin 2001: 233). De asemenea, nemții aveau și alte publicații, precum „Handelsund Gewerbe Zeitung” („Ziarul Comercial și Industrial”), „Muller Zeitung” („Ziarul Morilor”), „Jugoslawische Tischler” („Dulgherul iugoslav”) și „Jugoslawische Imker” („Apicultorul iugoslav”), toate fiind ziare de specialitate care au acoperit anumite ramuri industriale și activități economice, fiind vorba de o activitate foarte bună în mass-media din domeniul economic pentru acea perioadă. Nemții au pus bazele industriei berii în zona Voivodinei, fiind cunoscuți și ca buni prelucrători de carne (măcelari), în timp ce în Banat erau cunoscuți viticultori (regiunea viticolă Vârșeț).

Evenimente politice în Banat și Timișoara în anii 1918/1919

După destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, minoritatea germană s-a regăsit în trei state care s-au format pe teritoriul fostei Ungarii: Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Regatul României și Ungaria. Datorită pretențiilor acestui ultim stat, care avea intenții revizioniste față de teritoriul nou-format al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, statul iugoslav a dorit să atragă populația germană de partea sa. Din aceste motive politico- strategice, minoritatea națională germană a avut oportunități favorabile pentru dezvoltarea conștiinței și specificului național pe teritoriul unei noi țări. Problema majoră a nemților era asimilarea lor cu naționalitatea maghiară, care a fost evidentă mai ales în timpul așa-numitei *Legi a Educației Apponyi* din 1907, conform căreia în toate școlile se predă în limba maghiară, cu excepția câtorva școli confesionale care erau insuficiente pentru învățământul elevilor germani. De la crearea noului stat al slavilor de sud, s-au ținut cursuri de limbă germană în liceele din Novi Vrbas, Vârșeț și Jimbolia, în care au fost angajate cadre didactice din Austria și Germania. În ciuda acestor eforturi, un număr mare de nemți nu au acceptat noul stat ca fiind al lor propriu, ceea ce nu a fost cazul cu celelalte popoare iugoslave după Primul Război Mondial.

La 15 noiembrie 1918, armata sârbă a intrat în Timișoara, care era centrul cultural, politic și economic al nemților bănățeni, iar acest grup minoritar nu a arătat prea mult interes să se alăture Regatului nou format al SCS. În istoriografie există informații privind primele contacte dintre armata sârbă și populația germană din Banat: „Čakovo a lui Dositej Obradović. Oh, acel oraș, cordialitatea aceea, emoția ... Cât suntem de rigizi, cum nu putem răspunde la dragostea și deschiderea lor... 3 noiembrie... Nemții: oameni liniștiți. Mulți dintre noi se tem și sunt neîncrezători. Dar dimineața, când văd că sârbii nu sunt ceea ce au crezut, își spun adio cordial. Seara nimeni nu știe limba sârbă, dimineața, toată lumea știe” (Marković 1977: 258).

După intrarea armatei sârbe în Novi Sad, au existat cazuri în care nemții, ungurii și evreii împreună au contribuit material pentru Comitetul Popular Sârb și „Srpski list” (ai cărui redactori au fost Jaša Tomić, Tihomir Ostojić, Mita Klicin, Milan Petrović, Aleksandar Moč). (Petrović 1952: 88). La Vârșeț, Consiliul Local format din nemți și maghiari a oferit sprijin guvernului maghiar al prim-ministrului Karoly, iar din 10 noiembrie 1918, sârbii au publicat și ziarul „Nova Zora”, care salută cu entuziasm cavaleria sârbă care a intrat în Vârșeț. Sub influența destrămării întregii Monarhii Austro-Ungare, socialiștii de dreapta, conduși de avocatul Otto Roth, au declarat la Timișoara pe 31 octombrie 1918, așa-numitul stat independent Republica Banat, care ar include județele Timiș, Torontal și Caraș-Severin, iar de acest stat erau cei mai interesați chiar nemții (deoarece locuiau într-un procent mare în acele zone) (Popov 1983: 62).

Trupele sârbești găsite în Timișoara și-au format propriul comandament al orașului, iar ofițerul de comandă sârb l-a pus la conducere pe Otto Roth, care era socialist de dreapta și a gestionat afacerile orașului. Trebuie subliniat

faptul că în acea vreme a fost publicat la Timișoara un ziar socialist în limba germană „Volkswille” („Voința poporului”), precum și „Temesvarer Zeitung”. Pe 8 decembrie 1918, la Timișoara, în cadrul unei ședințe a Consiliului Popular German, prezidată de Dr. Otto Roth, nemții au emis un manifest în care au subliniat cerințele lor și au cerut autonomie pentru comunitatea lor națională. În așa-numitul „Manifest Schwabisches” este prezentată teza despre indivizibilitatea regiunii Bačka și a Banatului (care a respins decizia Marii Adunări Naționale din Novi Sad din 25 noiembrie 1918), se cere, pe lângă autonomie, și formarea unei reprezentanțe populare germane, iar hotărârea privind viitorul celor două regiuni (Banat și Bačka) s-ar fi adus printr-un plebiscit al oamenilor care locuiesc aici. „Esența acestor cereri a fost doar o dorință de a transforma Ungaria într-o federație de tip elvețian” (Mirnić 1974: 29). Nemții și-au exprimat loialitatea față de guvernul de la Belgrad prin Roth, dar aceasta a durat o perioadă relativ scurtă, deoarece nu mult după aceea Roth a fugit în Ungaria cu banii statului, iar muncitorii germani și maghiari au intrat într-o grevă motivată politic. Ziarul sârb din Timișoara, „Sloga”, (redactori fiind Milan Kurjaković, Nikola Stanilović și Miloš St. Stanojević) a îndemnat la luptă sârbii și a avertizat alte popoare că vor lupta pentru ca Banatul să rămână parte a noului stat: „Și dacă totuși vrea cineva – ne batem! Dar atunci să nu ne țină nimeni, să nu ne liniștească nimeni!” („Sloga”, 6 februarie 1919, articolul „Când vor pleca sârbii?”). Când unitățile române au intrat în Timișoara, pe 27 iulie 1919, nemții, organizați în partidul politic „Deutsch-Schwabische Volkspartei” (format din fosta Ungarlandisch-deutsche Volkspartei), au cerut ca Banatul să se alăture Regatului Român la 10 august 1919. Partidul german nou format în România avea și propriul său ziar, „Deutsche Wacht”.

Circumstanțe politice în comunitatea germană

Datorită procesului de asimilare și maghiarizare, nemții din Voivodina de la începutul noului stat au avut în mare parte o atitudine patetică față de Monarhia Austro-Ungară, ceea ce este de înțeles pentru că orașele Viena sau Pesta sunt mult mai apropiate de ființa lor politică decât este Belgradul (trebuie adăugat și momentul mitic legat de prințul Eugene de Savoya, care a eliberat sudul Ungariei de sub turci). Nu trebuie să ometem nici elementele care, pe de altă parte, în mintea germanilor erau în favoarea Regatului SCS, și aceasta este în primul rând frica țăranilor germani înstăriți și a proprietarilor de izbucnirea revoluției în Ungaria, deoarece poveștile despre pericolul comunist forma o oarecare convingere sub auspiciile noului stat sud-slav.

Nemții au avut și o mulțime de terenuri, mari proprietăți funciare, în Banat erau 10 proprietari germani care aveau peste 200 de acri cadastrale de teren, adică aveau un total de 10.960 acri cadastrali. În raport cu celelalte popoare conlocuitoare, acești proprietari nemți se aflau pe locul al treilea, imediat după maghiari și evrei, iar proprietarii sârbi au ocupat abia locul al patrulea, deși după număr se aflau pe primul loc în structura națională

(Gaćeša 1972: 30-31). Intenția menționată a autorităților noului stat era de a preveni intențiile revizioniste ale statului maghiar prin afirmarea comunității germane, pentru că minoritatea maghiară, prin aspectul securității militare, nu a fost problematică, deoarece comunitatea germană nu a avut nicio legătură geografică cu țara de origine. Abia de la Anschlussul Austriei din martie 1938, cel de-Al Treilea Reich ajunge până la granițele Iugoslaviei, însă minoritatea germană până atunci nu avea nicio legătură cu țara de origine, ceea ce nu a fost cazul altor minorități (cu excepția unui număr mic de slovaci și ruteni). Un document adresat Ministerului de Interne al Regatului Iugoslaviei din 1938 mărturisește despre această problemă: „Toate guvernele iugoslave de la război înapoi, dorind să reducă pericolul activității maghiare în țară, i-au încurajat pe nemți să se re-germanizeze, întrucât nu exista nicio speranță că ar putea fi slavizați. Rezultatul acestei politici a avut, evident, consecințe complet diferite decât cele așteptate de guvernul iugoslav” (Biber 1966: 316).

Putem înțelege că atitudinea noului stat sud-slav față de nemți nu a fost atât de pozitivă precum se vede din citatul de mai sus, mai ales pentru că erau de părți opuse în războiul precedent. Această atitudine neîncredătoare față de comunitatea germană se vede din lipsa dreptului de vot la alegeri, precum și din lipsa dreptului de opțiune și îndeplinire a îndatoririlor militare: „Naționalitățile non-slave nu sunt incluse în listele de recrutare: nemții, maghiarii, italienii și românii. Ei nu au fost chemați nici la exerciții militare, așa cum se poate vedea din Instrucțiunile de recrutare ale ministrului apărării, intrate în vigoare la 28 ianuarie 1919. Recrutarea trebuia să includă și pe aparținătorii popoarelor non-slave abia din februarie 1920, însă nici atunci nu au fost trimise în unități active de armată” (Barović 2004: 33). Putem concluziona că minoritatea națională germană a fost privită cu o doză de suspiciune de către autoritățile noului stat iugoslav, iar situația politică a încercat să se folosească de nemți pentru a crea un antagonism cu maghiarii și în baza aceasta să creeze o situație favorabilă pentru colonizarea „poporului statului” (sub această denumire este subînțeles „poporul cu trei numiri” - sârbii, croații și slovenii). Deși au acceptat cu reticență noul stat, nemții din Voivodina nu au arătat semne vizibile de neînțelegere cu Regatul SCS, fiind conștienți că orice rezistență activă ar fi fost în zadar, iar împrejurările instabile din perioada postbelică au obligat populația să renunțe la politică și să se întoarcă spre lupta pentru existență. În acest fel, nemții din Voivodina, precum și toate națiunile europene după Primul Război Mondial, au simțit pe pielea lor greutățile vieții, deoarece un număr mare de persoane angajate militar în trupele austro-ungare (cu excepția celor rănite și ucise) au făcut închisoare, iar lipsa celor necesare la nivel de bază și marea criză economică au contribuit ca populația rurală să se îndrepte spre cultivarea pământului, care în curând va intra sub impactul reformei agrare. Putem constata că aceste elemente au influențat pasivizarea germanilor, dar că măsurile politice favorabile ale statului iugoslav au contribuit ca minoritatea germană să treacă repede de la

starea de apatie la activism și organizare politică, care vor duce la adunări de partid, cu bazele și tradiția în fosta Ungarie.

Primele ziare germane

Primul ziar german apărut în sudul Ungariei a fost publicat în 1771 la Timișoara, iar inițiatorul a fost tipograful Matthias Heimerl. De la această dată până la începutul Primului Război Mondial, peste 300 de ziare au fost publicate în limba germană în zona de azi a Voivodinei, Baranja și Croația (Bešlin 2011: 17). Primul cotidian în limba germană pe acest teritoriu a apărut din inițiativa lui Adam Miller Gutenbrin și Edmund Steinacker în 1897, sub titlul „Deutsches Tagblatt fur Ungarn”. În ceea ce privește publicarea și tiparul până în 1918, pentru nemții danubieni cel mai mult a făcut orașul Timișoara, care înainte de izbucnirea Primului Război Mondial a avut patru cotidiane în limba germană, în timp ce Aradul avea un ziar german. În zona Voivodinei dela mijlocul secolului al XIX-lea și până în 1914, în aproape toate localitățile locuite de nemți au fost publicate ziare și reviste: Novi Sad -12 publicații, Pancevo - 10, Kikinda - 6, Veliki Beckerek - 8, Vârșeț - 17, Biserica Albă - 7, Sombor - 5, Apatin- 4, Kula- 3 (Bešlin 2001: 18-20).

Presa germană nu s-a ocupat de problemele politice și sociale majore, dar s-a concentrat mai mult pe problemele locale și evenimentele legate de orașul și districtul în care a fost publicat ziarul. Acest lucru s-a datorat în mare parte resurselor umane modeste, deoarece inițiatorii și editorii ziarelor erau în mare parte proprietarii de case de editură, care au înființat ziarele în special pentru păstrarea limbii și culturii germane în sudul Ungariei, deși exista și un interes economic ca motiv pentru activitatea de publicare a ziarelor și revistelor. Ziarele germane aveau foarte puțini ziariști profesioniști, iar guvernul maghiar i-a împiedicat să scrie în spiritul național german, recomandând ideologia de stat maghiară, care era la conducere.

Problema ziariștilor a fost rezolvată în mare măsură prin implicarea inteligenței provinciale întrupate în preoți, medici, profesori, studenți și comercianți educați, iar informații importante (rapoarte, reportaje și știri) au fost obținute prin simpla copiere din „marile” ziare care apăreau în capitală (după așa-numitul sistem foarfecă-lipici). Aceste ziare locale au determinantul lor fenomenologic întrupat în termenul german „Provinzblatt”. Pe lângă sfaturi utile în domeniul vieții sănătoase, igienă personală, educație religioasă, creșterea copiilor și agricultură, în ziare au fost publicate povești și legende istorice populare, iar comunitatea locală folosea aceste ziare pentru reclame, diverse publicații, decizii guvernamentale și alte informații zilnice care trebuia să fie urgent publicate și distribuite cititorilor.

Nemții sunt cunoscuți ca agricultori și crescători de bovine, muncitori harnici și foarte ocupați cu munca lor, ei nu au depus mare efort în citirea ziarelor, fiind de obicei cumpărate și „citite” în zilele nelucrătoare, adică duminica și de sărbătorile religioase. Între 1800 și 1918, pe teritoriul

Voivodinei de astăzi au fost publicate 86 de ziare și reviste în limba germană (dintre care 70 de ziare săptămânale și 16 reviste ocazionale și nu existaniciun singur cotidian) (Militar 1940: 42).

În perioada de la începutul secolului XX până la sfârșitul Primului Război Mondial, existau doar 7 reviste germane care apăreau ocazional și 40 de ziare săptămânale: „Presa minorității germane din Voivodina în perioada anterioară războiului mondial, atât din punct de vedere al numărului publicațiilor, cât și al subdezvoltării sale, este și imaginea cea mai exactă a împrejurărilor în care populația minorității germane s-a dezvoltat cultural și național sub imperiul ungar”, susține Triva Militar, corespondent interbelic al Centrului Biroul de presă de la Novi Sad și președintele secțiunii din Novi Sad a Asociației Jurnaliștilor (Militar 1940: 45).

Populația germană din Voivodina s-a informat în mare parte din presa maghiară (care a fost citită și de sârbii care știau limba maghiară), iar cei mai înstăriți au fost abonați la ziarele mari din capitală. Deoarece nu exista o conștiință națională puternică, nemții nu au investit un mare efort pentru lansarea unui cotidian politic, care să afirme și să canalizeze nevoile lor culturale, naționale și economice. Viața de secole întregi a nemților în zona Ungariei de sud a dus la faptul că, pe lângă asimilare (deseori prin căsătorie) și acceptarea limbii maghiare, un număr mare de germani acceptă ideea ca statul maghiar să devină statul lor propriu. Acest proces a fost extrem de puternic în rândul germanilor catolici, deoarece aveau o mulțime de preoți a căror limbă maternă era maghiara, făcând astfel mai ușoară asimilarea unei mari părți a populației germane.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că, în număr mare de cazuri, corpul înalt de ofițeri din regimentele maghiare era de origine germană, dar, pentru că de generații întregi au fost în mediul maghiar, de-a lungul timpului s-au maghiarizat (numele de familie deseori rămânând german).

În zona Voivodinei de astăzi, exista și un număr mare de evrei germani care purtau nume germane și vorbeau idiș, limbă caracteristică comunității evreiești din Europa Centrală. Nemții au acceptat Austria-Ungaria ca fiind țara lor și erau cetățeni foarte fideli, iar pe lângă ocupațiile rurale tradiționale din sudul Ungariei, putem concluziona că nu aveau o elită intelectuală puternică, nici un număr mare de reprezentanți ai profesiilor liberale (medici, avocați etc.), dar aveau reprezentanți în administrația de stat pentru care trebuia să știe bine limba maghiară. Nu putem aprecia poziția lor din punct de vedere național ca fiind una favorabilă, atât datorită mării asimilări, cât și lipsei de conștiință națională, dar nu putem spune că au fost expuși supravegherii politice, spre deosebire de concetățenii lor slavi.

Statul era oarecum mai intolerant față de protestanți, același tratament nefavorabil aveau și maghiarii de religie protestantă, astfel că intoleranța religioasă nu a fost rezervată doar nemților. Populația germană nu era prea înclinată spre politică, iar procesul treptat de asimilare a nemților din Ungaria

ar duce cu siguranță spre o asimilare completă a minorității germane în populația majoritară din statului ungar, dar o astfel de politică de asimilare a fost aplicată de toate marile națiuni, astfel încât populația de pe teritoriul maghiar nu ar fi fost o excepție. Partea germană sau austriacă a țării nu a putut să oprească acest proces de asimilare, deoarece Ungaria a fost foarte sensibilă la amestecarea Vienei în problemele sale interne. În perioada de până în 1918, minoritatea germană din zona Voivodinei de astăzi a fost concentrată în principal în sate și se ocupa cu agricultura, iar situația socială a acestei minorități era ceva mai favorabilă decât a popoarelor slave.

Deutsches Volksblatt

Nemții din Voivodina au avut nevoie de un ziar nu doar din motive strict politice, ci și din cauza nevoilor economice și culturale. Săptămânalul local în limba germană „Deutsches Volksblatt fur Sirmien”, care a fost publicat în localitatea Ruma, a fost transferat la Novi Sad, iar pentru a ajuta material apariția lui regulată, în 29 septembrie 1919 a fost înființată societatea pe acțiuni „Druckerei und Verlagas aktiengesellschaft” (Societate pe acțiuni editorială și tipografică). Fiind societate pe acțiuni, sub denumirea „Printing and Publishing Ltd.”, a fost deschisă și o tipografie, care a inclus inițial un dispozitiv de imprimare „Merkur”, iar în curând au fost achiziționate alte dispozitive necesare, cu timpul compania diversificându-și semnificativ activitatea, tipărind două jurnale în limba germană pentru nevoile minorității germane de aici, mai multe reviste săptămânale și ocazionale și diverse alte ediții” (Militar 1940: 37).

Societatea pe acțiuni cu denumirea „Štamparsko i izdavačko d.d.” a înființat o tipografie, în a cărei componență inițial a intrat o mașină de tipografie marca „Merkur”, iar în curând au fost procurate alte dispozitive moderne, diversificând semnificativ activitatea prin tipărirea a două jurnale minoritare germane, mai multe reviste săptămânale și ocazionale și diverse alte ediții” (Militar 1940: 37).

Potrivit lui B. Bešlin, această societate, cunoscută cu abrevierea DVAG, va deveni baza puterii informaționale a Kulturbund-ului și va avea un fel de monopol în domeniul mass-media a nemților din Voivodina, deoarece în octombrie 1919 va începe cu publicarea ziarului „Deutsches Volksblatt” (Bešlin 2001: 22). Primul număr a apărut joi, în 24 octombrie, cu data de 25 octombrie 1919. Acest ziar reprezintă cel mai longeviv și mai influent ziar german din Voivodina, care a fost apărut în întreaga perioadă între cele două războaie mondiale, iar în ceea ce privește acoperirea editorială și media, merită cu siguranță cel mai important loc în presa germană din această regiune.

Ziarul „Deutsches Volksblatt” a precedat Kulturbundul, iar primul redactor a fost și primul secretar general al Kulturbundului, Georg Grassl, pe care l-a înlocuit Franz Pertz, la 31 mai 1921. Acesta va fi des atacat de presa pro-nazistă a nemților voivodineni; datorită faptului că venea din Slovenia, dușmanii îi

spuneau tot timpul să înceapă cu împachetarea bagajelor și că venise din alte părți, astfel că nu are de unde să înțeleagă mentalitatea șvabilor din Voivodina. La noul ziar s-a adunat o echipă jurnalistică respectabilă pentru acea perioadă, când profesiunea de ziarist era destul de deficitară. Decanul jurnalismului german din Iugoslavia, Wilhelm von Dorotka Ehrenval, mai întâi a fost redactorul tehnic al ziarului, iar din 1934, redactorul rubricii de politică externă, Philip Korel a redactat rubrica de politică internă, iar Bruno Kremling a fost responsabil pentru secția culturală. Unul dintre oficialii de mai târziu ai Kulturbundului, Franz Hamm, a editat partea dedicată economiei, în timp ce Ferdinand Hribovšek-Berge a fost responsabil pentru știrile zilnice și sportive. Pe lângă un număr mare de ziariști profesioniști și o rețea puternică de corespondenți, a existat și dorința unor persoane proeminente de a-și publica articolele în presa scrisă în limba germană. Precum astăzi este o onoare pentru fiecare intelectual, profesor sau funcționar public să publice, de exemplu în cotidianul „Politika”, așa era pe atunci respectat și citit ziarul „Deutsches Volksblatt” de comunitatea germană, de unde au venit și un număr însemnat de colaboratori, îmbogățind ziarul cu rubrici interesante. După înființarea Kulturbundului, acest ziar va deveni buletinul său informativ în care vor fi prezentate opiniile oficiale ale organizației minorității germane, iar în conformitate cu articolele publicate aici, guvernul va evalua opiniile și aspirațiile majorității nemților voivodineni.

Dintre organizațiile care au fost înființate înainte de fondarea Kulturbundului și care au servit la autoorganizarea germanilor în scopuri culturale și economice a fost societatea „Deutscher Wirtschafts-und Kulturrverin” (Societatea Economico-Culturală Germană), fondată în 1919 la Veliki Beckerek, Zrenjaninul de astăzi. Pregătirile organizatorice pentru formarea Kulturbundului au fost finalizate până la jumătatea anului 1920 și, din moment ce climatul politic al noului stat a fost destul de favorabil pentru germani, la 17 mai 1920, au fost aprobate regulile privind activitatea „Asociației Culturale a Șvabilor Germani” (Kultur Bund).

Mișcarea Tinerilor Germani

Din rândul opoziției germane care s-a adunat în orașul Zrenjanin (Veliki Beckerek), s-a evidențiat medicul Nikolaus Hasslinger, care în august 1933 a întemeiat în acest oraș, împreună cu un grup care avea aceleași idei „Tânăra Mișcare Germană” („Jugenddeutsche Bewegung”).

Adeptii mișcării Tinerei Mișcări Germane care s-au adunat în jurul ziarului „Deutsche Volkszeitung” au publicat programul acestei organizații la 17 septembrie 1933, prin care se cerea: depășirea diferențelor dintre germanii iugoslavi, au optat pentru obținerea încrederii reciproce între minoritățile și popoarele iugoslave, pentru acțiune politică și legătura cu poporul „statului”, pentru o politică reală, pentru o mai strânsă prietenie între Germania și Iugoslavia, pentru păstrarea specificului german, pentru eliminarea diferențelor

religioase în cadrul minorității germane din Iugoslavia, pentru separarea organizațiilor economice ale minorității germane de mișcările politice, ca minoritatea germană să decidă singură asupra propriilor sale drepturi culturale, economice și politice etc.” (Biber 1966: 65-66).

Conducerea mișcării a fost constituită la Veliki Beckerek la 8 ianuarie 1934, iar pe lângă Hasslinger, aici a intrat și Iosif Madje (vicepreședinte), Josif Glaug (secretar), Adam Held (casier). După acel act, telegramele de felicitare au fost trimise regelui Alexandru, premierului Milan Srškić, banului (prefectului) Dobrica Matković, președintelui JNS Nikola Uzunović și secretarului general al Partidului Național Iugoslav, Albert Kramer („Jugoslovenski dnevnik“, 10 ianuarie 1934, articolul „Tânăra Mișcare a Germaniei în Iugoslavia”).

Direcția mișcării, precum a subliniat însuși liderul său Hasslinger, a fost întoarsă mai mult spre Belgrad, iar grupul popular german din Iugoslavia, Kulturbundul, a fost criticat pentru că era mai mult orientat spre Berlin, astfel că putem afirma că mișcarea „tinerilor germani” a fost sprijinită atât moral, cât și din punct de vedere material de guvernul iugoslav, care și-a dat seama că regimul lui Hitler va avea aspirații tot mai mari și că sprijinul a fost, de fapt, o contramăsură îndreptată împotriva Kulturbundului, dar și împotriva politicii externe naziste, prin care toți nemții din exteriorul Reichului să fie sub aripa sa. Hasslinger a susținut că nu are nicio legătură cu „luptătorii” lui Hodger (organizație ultranaționalistă) sau cu mișcarea de reînnoire nazistă, însă ziarul editat de tânăra mișcare germană mărturisește despre direcția în care se mișcă această organizație. Anume, „Deutsche Volkszeitung” avea în antet sloganul „Alles fur Konig, Volk und Vaterland”! „Totul pentru rege, popor și patrie!” Această poziție politică a fost atacată de ziarul oficial al Kulturbundului, „Deutches Volksblatt”, acordând lui Hasslinger „titlul” de nou lider popular german, într-un sens batjocoritor, desigur, cu mesajul că nu are niciun drept să vorbească în numele tuturor nemților („Deutches Volksblatt”, 27 august 1933, articolul „Dr. Nikolaus Hasslinger - Ein neuer deutscher Volksfuhrer.”).

Ambasada Germaniei la Belgrad a primit informații că mișcarea lui Hasslinger a fost încurajată și finanțată de Banovina Dunării, iar parlamentarul Von Heren a considerat că în spatele mișcării se află Uzunović, președintele partidului de la conducere. Datorită organizației sale, Hasslinger a fost exclus din cea mai mare organizație germană, Kulturbund, în aprilie 1934, alăturându-se imediat Comitetului Principal al Partidului Național Iugoslav, iar după fondarea Comunității radicale iugoslave se alătură partidului lui Stojadinović. Mișcarea tânără germană a lui Hasslinger a avut un suport mass-media semnificativ din partea ziarului „Jugoslovenski dnevnik”, care a susținut toate acțiunile „tinerei mișcări germane” și a scris afirmativ despre succesul acestei mișcări în recrutarea nemților care susțineau cu precădere ideile ei. Un număr mare de tineri intelectuali germani s-au distanțat de Hasslinger din cauza atitudinii sale extreme pro-iugoslave, el însuși fiind etichetat în comunitatea

germană drept „calul troian” al Iugoslaviei, în timp ce ziarul lui era considerat un corp auxiliar al ziarului „Dan” [„Ziua”] a lui Daka Popović.

Ziarul Kulturbundului i-au dat nume batjocoritoare și el însuși a fost umilit, chiar a avut și atacuri fizice. Ziarul „Dan” cu titlul „Ospitalitate la Torža” a scris despre atacul asupra lui Hasslinger: „când s-a aflat în Torža că a ajuns aici dr. Hasslinger, președintele consiliului local din Torža, adept al Kulturbundului din această localitate, a mobilizat „echipa de asalt” care avea ordinul să atace în timpul nopții pe dr. Hasslinger, care stătea în casa doamnei Corel. Dr. Hasslinger a lăsat geamul deschis, prin care „cămășile maro” au aruncat cărămizi. Când asupra lor s-a năpustit un câine, cămășile maro s-au pierdut în noapte. Acestea sunt informațiile noastre și cu această ocazie ne întrebăm: care este rolul Kulturbundului, de a înființa detașamente de asalt în satele noastre nemțești și de a arunca cu cărămizi asupra cetățenilor care nu sunt pe aceeași linie „politică” cu parlamentarul Kraft? Oare nu este acesta o dovadă, că în Kulturbund, sub pretextul culturii, se desfășoară activități politice și alte propagande care nu au nicio legătură cu cultura. Să sperăm că se va afla cineva în țară, care să fie competent să întrebe ce se tot face în HabagHouse [sediul Kulturbundului din Novi Sad – prim.aut.], deoarece afacerile lor au efecte negative pe teren, chiar iredentiste. Despre ospitalitatea torjanilor și adepților Kulturbundului după toate acestea, nu merită să mai vorbim” („Dan”, 3 iulie 1935, articolul „Ospitalitate la Torža”).

Ziarul „Dan” din Novi Sad a folosit fiecare ocazie să atace Kulturbundul, punând în atenția publicului cititor activitatea organizației populare germane. În text sunt menționate și detașamentele de asalt, cămășile maro și toate acele elemente care sunt caracteristice folclorului nazist, însă în centrul atenției era consiliul local al Kulturbundului a cărui activitate necesită o oarecare transparență. „Dan” a pus întrebarea dacă Kulturbundul are vreo legătură cu organizarea culturală atunci când organizează formațiuni paramilitare care aruncă cărămizi înspre alte opțiuni politice, la fel se menționează activitatea iredentistă, ceea ce nu este deloc o calificare inofensivă. Din cauza atacului asupra ziarelor germane și Kulturbundului, organizația lui Hasslinger a scăzut din ce în ce mai mult, dar și din cauza certurilor interne în redacția ziarului „Deutsche Volkszeitung”, care și-a schimbat în martie 1934 numele în „Jungdeutsche” (un an mai târziu, în mai 1935, ziarul și-a schimbat numele în „Deutsche Presse”).

Sediul Tinerei Mișcări Germane din Novi Sad se afla pe strada Kralja Petra nr. 8, unde se afla secretariatul și administrația mișcării, precum și redacția ziarului „Deutsche Presse”. Având o infrastructură destul de slabă, Hasslinger a început să înființeze, urmând exemplul Kulturbundului, departamente dedicate femeilor și tineretului: „S-a impus nevoia de înființare a unei secțiuni pentru femei pentru că existau aproape 200 de membre ale Grupului Local al Mișcării Tinerilor Germani (în orașul Novi Sad). Acest comitet ar fi avut în primul rând rol caritabil și pentru organizarea evenimentelor sociale” („Dan”,

5 decembrie 1935). Președintele secției pentru femei din Novi Sad a fost Katarina Hofman-Petrinić, iar în secția pentru femei erau inclus un număr mare de soții ale membrilor mișcării lui Hasslinger. Tânăra Mișcare Germană a funcționat și pe plan cultural, presa sârbă scria cu mare respect despre marcarea memoriei poetului german Schiller: „Organizația Tinerei Mișcări Germane din Novi Sad a sărbătorit în cafeneaua „Zlatno bure” jubileul de 100 de ani de la moartea poetului german Friedrich Schiller. La ceremonie au participat peste 400 de nemți locali, ceea ce este de lăudat pentru această mișcare care din zi în zi se răspândește tot mai mult în această zonă”, scria un ziarist în paginile ziarului „Dan”. În afară de componenta educațională și culturală, evenimentul a avut și o conotație politică, care se poate citi în partea a doua a textului: „Atunci a luat cuvântul (după programul artistic) liderul Mișcării Tinerilor Germani din Iugoslavia, dl. Nikola Hasslinger, care a declarat cu bucurie că la această întâlnire se găsește elita nemților din Novi Sad. El a subliniat că aceasta este prima întâlnire a Mișcării Tinerilor Germani în Novi Sad și că ea are rolul de cunoaștere reciprocă și o mai bună cooperare în calea pe care s-a îndreptat, demonstrând un succes demn de invidiat. În continuarea discursului său, dl. Hasslinger a subliniat orientarea politică a Mișcării Tinerilor Germani, care constă în faptul că nemții din Iugoslavia trebuiau să coopereze îndeaproape cu majoritatea autohtonă și să o ajute în eforturile sale” („Dan”, 29 noiembrie 1935).

Marele conflict care se declanșă în cadrul minorității naționale germane din Voivodina a avut și un aspect religios, deoarece se știe că catolicii și liderul lor, Adam Berenz, au fost, de asemenea, opozanți ai „restauratorilor” națiști „neo-păgâni” și ai conducătorului lor, Gustav Avender în domeniul bisericii. „Tinerii germani” au fost de asemenea prezenți în acel conflict, și-au publicat părerile despre această problemă în ziarul lor „Deutsche Presse”, iar presa sârbă a preluat mai departe scrierile ziarelor germane: „În ultimele luni poate fi observat în rândurile noastre, că există o ură aproape mortală între catolici și protestanți, în special în Bačka. În certurile dintre ei nu sunt folosite cele mai frumoase expresii. În unele comune se critică foarte mult. Nu numai că oamenii de o religie atacă pe alții de altă religie, dar există pericolul că va apărea vreun lider care să predice principiul că poporul nostru nu are nevoie de religie” („Dan”, 22 mai 1938). Autorul textului a făcut o clară aluzie la națiști și de aceea subliniază că este necesar să se respecte religia ca sursă de moralitate. „Deutsche Presse” atacă apoi indirect pe liderul grupului pronazist din Kulturbund - Gustav Avender: „Tinerii noștri lideri cred, de obicei, că la religie sau dragoste pentru Dumnezeu se poate privi cu suspiciune dacă o persoană a obținut un titlu de doctorat „(Ibid.). Începând cu anul 1935, mișcarea tinerilor germani a devenit o putere a trecutului, astfel încât activitatea sa politică începe încet să se stingă, iar Halssinger a plecat în Germania, unde a continuat să trăiască, ceea ce nu se poate spune despre ziarul său, care și-a întrerupt apariția în 1938 (Beslin 2001: 83).

Deși nu a funcționat în Voivodina, vom menționa și organizația care a fost creată în cadrul mișcării de reînnoire în Slavonia (cea mai apropiată regiune din Croația de Voivodina) și care a încercat să fie competitivă cu Kulturbundul. După ce grupul local din Osijek a fost desființat din cauza activităților de reînnoire, fostul președinte, Branimir Altgayer, a fondat pe 29 martie 1936 organizația minoritară germană „Kultur und Wohlfahrstvereingung” condusă de fostul lider al Kulturbundului, Jakob Lichtenberger (Biber 1966: 69). Noua organizație, cunoscută prin prescurtarea KWVD, a fost înregistrată în mod legal la autorități, deoarece a reprezentat o contragreutate pentru Kulturbund, dar a fost una foarte importantă și din perspectiva politicii privind relațiile sârbo-croate. Un număr mare de nemți slavoni se aflau în corpul electoral al Partidului Țărănesc Croat, mulți erau activiști, membri, simpatizanți și chiar candidați parlamentari, iar această organizație nazistă a fost o bună ocazie de a da o lovitură puternică Partidului Țărănesc Croat din Slavonia. Organizația lui Altgayer a avut un mare succes, a fondat propriul ziar „Slawonischer Volksbote” și la sfârșitul anului 1937 a avut zece organizații regionale și 74 de grupuri locale („Slawonischer Volksbote”, 13.2.1938). Deși autoritățile intenționau să neutralizeze mișcarea croată cu ajutorul KWVD, cu ajutorul ei doar au încurajat mișcarea nazistă, care a continuat să se răspândească în „Statul independent Croația” prin organizația viitorului Volksgruppenführer a lui Altgayer.

Concluzii

Putem concluziona că Mișcarea Tinerilor Germani este un fenomen interesant, nu numai politic, istoric, ci și informativ, care se reflectă în încercarea autorităților iugoslave de a submina activitatea pro-nazistă în comunitatea națională germană. Tinerii germani, deși nu au obținut un mare succes în domeniul politic sau informativ, reprezintă o mărturie a încercărilor organizării contranaziste în cadrul minorității germane din Iugoslavia, adică în Banovina Dunării (teritoriul Provinciei Autonome Voivodina de azi).

Deși mișcarea tinerilor germani a avut, fără echivoc, sprijinul statului (mai precis, sprijinul administrației Banovinei Dunării), totuși a fost creată pe de o parte la dorința comunității germane din Iugoslavia cu scopul de a se îndrepta către cooperarea cu populația majoritară (așa-numitul popor al statului, format din sârbi, croați și sloveni). Am văzut din lucrare că nu numai cea mai cunoscută publicație germană, „Deutches Volksblatt”, ci și ziarele în limba sârbă din Banovina Dunării au urmărit munca și activitatea Mișcării Tinerilor Germani. Mișcarea a fost salutăată de presa sârbă ca o opțiune politică sănătoasă care se opune nu numai nazismului (adesea denumit în presa scrisă și hitlerism), ci și încercărilor unor germani locali adunați în jurul Kulturbundului de a provoca incidente, de a striga lozinci șovine și de a incita antagonismul național pe un teritoriu multinațional precum era Banovina Dunării.

În concluzie putem să spunem că mișcarea tinerilor germani condusă de Nicolaus Hasslinger a fost o barieră slabă împotriva nazificării Kulturbundului,

pe care încet, dar sigur au început să-l preia așa-numiții restauratori care reprezentau curentul național-socialist condus în principal de membrii mai tineri, inițiați în nazism (precum Avender, Halvax și alții). Activitățile mass-media ale Tinerei Mișcări Germane au fost de lăudat, mai ales că ziarele (un ziar care și-a schimbat numele) au pledat pentru cooperarea iugoslavo-germană, răspândirea solidarității, respect reciproc și prietenie, cu accent pe respectarea ordinii constituționale și a integrității Regatului Iugoslaviei. Aceasta au făcut și ziarele de pe lângă Kulturbundul german, însă în aceste publicații totuși se putea simți o tendință de apropiere de Reich-ul german.

Semnificația Mișcării Tinerilor Germani în Iugoslavia/Banovina Dunăreană este cu atât mai interesantă și mai importantă pentru cercetare nu numai din punct de vedere al științelor politice, ci și sub aspectul mass-media. Deși tinerii germani au avut o influență limitată asupra cititorilor și consumatorilor de informații în general, totuși au lăsat o anumită amprentă în mass media de atunci, aceea că nu toți nemții au fost adepții ideologiei „intoleranților”, precum spune academicianul Andrej Mitrović. Astfel, în sensul mediatic, se poate afirma că eforturile lor au avut ca scop suprimarea ideologiei și practicilor naziste înfloritoare și care treptat au afectat o mare parte a comunității etnice germane din Banovina Dunării, ceea ce va fi și o introducere într-o tragedie de proporții mai mari, la sfârșitul războiului - o emigrare în masă a germanilor din aceste zone.

Bibliografie:

- Barović, Vladimir (2004), *Srbija kao vojni faktor u stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* [Serbia ca factor militar în crearea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor] (lucrare de licență, coordonator prof. dr. Aleksandar Kasaš), Novi Sad.
- Bešlin, Branko (2001), *Vesnik tragedije (Nemačka štampa u Vojvodini 1933-1941)/ [Vestitorul tragediei (Presă germană din Voivodina 1933-1941)]*. Novi Sad- Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Biber, Dušan (1966), *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
- Dokumentation der Vertreibung der deutschen aus Ost-Mitteleropa, Bd.V, Bonn, 1961,19E-21E.
- Gaćeša, Nikola (1972), *Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1919-1941/ [Reforma agrară și colonizările din Banat 1919-1941]*. Novi Sad: Matica srpska.
- Mirnić, Josip (1974), *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu/ [Nemții din Bačka în cel de-al Doilea Război Mondial]*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.
- Marković, Milorad (1977), *Ratni dnevници 1912-1918/ [Jurnalele de război 1912-1918]*. Belgrad: Vuk Karadžić.
- Militar, Triva (1940), *Štampa u Vojvodini / [Presă scrisă în Voivodina]*, trecere în revistă a materialului istoric. Novi Sad: Štamparija Dunavske banovine.

Petrović, Milan (1952), Samrtni ropac jedne velike sile/ [*Ultima răsuflare a unei mari puteri*], *Letopis Matice srpske*, vol.370, caietul.1-2, iulie-august 1952, 88-103.

Popov, Dušan (1983), *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941/ [Presă sârbă din Voivodina 1918-1941]*. Novi Sad: Matica srpska.

Sloga, ziar sârbesc, a apărut la Timișoara.

Jugoslovenski dnevnik, cotidian politico-informativ, a apărut la Subotica și Novi Sad.

La Yougoslavie d'aujourd' hui, par V. Givotitch, Belgrade: La Section de la Presse auMinistere des Affaires Etrangères; First Edition edition, 1935.

Dan, cotidian politico-informativ, a apărut la Novi Sad.

Deutches Volksblatt, ziarul minorității germane din Regatul Iugoslavia, a apărut la Novi Sad.

Slawonischer Volksbote, ziarul nemților din Slavonia.